

„Gyomlály, veszess, építs és plántály” Gróf Erdődy Gábor Antal püspök (1715–1744) és az egri restauráció kezdetei¹

Eger királyi városi rangját és kiváltságait Fenessy György (1632–1699) püspök idején vesztette el, amikor a városa Fenessy-szerződés értelmében 1695-ben megkérdőjelezhető körülmények között újra a püspök fennhatósága alá került. Ettől az időponttól a szabad polgárok kertkapálásra, jégtörésre, borkorcsolyázásra, kettős bordézsmá adására és egyéb szolgai munkákra köteleztettek, melyet a város nem fogadott el, és a püspök változtatásra kényszerült, miszerint ezen szolgai munkák pénzzel megválthatók lettek.²

Maga a szerződő püspök 1697-ben az egri káptalanhoz írt levelében a „*többi fakultásról*” úgy mint szántóföld, szőlő, rét vagy legeltetésre szánt marha, nem a káptalannak, hanem a püspöknek tartozik 800 forintot fizetni. Erdődy Gábor, későbbi egri püspök 1725-ben az ország nádorához intézett 56. szám alatti iratában megerősíti, hogy Eger városa az „*uri censust*” 800 forintban fizetni köteles, ami azonban nem növelhető a lakosság számának gyarapodásával.³

A Rákóczi-szabadságharc és egy pestisjárvány (1709–1710) után lép színre **Erdődy Gábor Antal** egri püspök (1715–1744), Telekessy István utóda. Az Erdődy-birtokok megalapozója (Erdődi)⁴ Bakócz Tamás esztergomi érsek volt. Századok folyamán a család nagy vagyon birtokosa lett, de nemcsak ezzel tűntek ki, hanem örökölték

¹ A tanulmány az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” című projekt támogatásával készült.

² MNL HML. XII-2/d/20.1-2. Eger városa ügyeinek rövid ismertetésében csikzsögöti Csiky Sándor, mint szab. Eger városának ügyviselője így ír a Fenessy-szerződés létrejöttéről: „1695-ik évében a bírót és öt főbb részben írni sem tudó városi képviselőt, kik közül latinul egyedül csak a jegyző értett Kassára hivatá és ottan több nagy úr társaságában arra vette, hogy a város nevében rólok, nélkülök azon nevezetes diák nyelven szerkesztett 6. szám alatti **Fenesty-szerződést**, melyben a szabad-polgárok kertkapálás, jégtörés, borkorcsolyázási s más több szolgai munkára s kettős bordézsmá adásra köteleztettek, aláírják; - de e szerződést a város el nem fogadá, sőt ellene hatályosan lépett fel, mihez képest a püspök egy újabb a' 8 szám alatti úgynevezett **magyarázó-szerződésre** lépni kényszerült, mely szerint egyebek közt a szolgai munkák pénzzel váltattak fel s minden, a házak után még ki nem osztott földek kiosztatni köteleztettek”

³ MNL HML. XII-2/d/20. 7.

⁴ Így nevezi Fraknói Vilmos Bakócz Tamást a róla készült életrajzi művében (Budapest 1899). „*Atyja nevét mellőzve, Erdődi Tamásnak (Thomas de Erdőd) jegyezte magát mint tanuló a főiskolák anyakönyvébe,*

Bakócz Tamástól a közéletben való szereplés készségét is: kincstárnokok, tábornokok, kamaraelnökök, országbírók, püspökök találhatók meg a nemesi családban.⁵ Az Erdődyek címere egy vért, fél kerékből növvő szarvassal, mely Nagy Iván szerint a romjaiból emelkedő nemzetséget jelképezi.⁶

Gróf Erdődy Kristóf koronaőr, tárnokmester és gróf Pálffy Zsuzsanna Mária házasságából hét gyermek született: László Ádám későbbi nyitrai püspök, Gábor egri püspök, György Leopold országbíró, az 1723-ban fiatalon elhunyt József, a katona, illetve szávai parancsnok Imre és két leány, Kata és Teréz.⁷

Erdődy Gábor Antal 1684. szeptember 27-én Pozsonyban született. Tanulmányait a pozsonyi jezsuitáknál kezdte, majd 1698-ban a nagyszombati szemináriumba került, ahonnan mint bölcsészdoktor és első évet végzett papnövendéket 1703-ban Rómába küldték teológiát tanulni. A *Collegium Germanicum et Hungaricum* növendékeként kitűnő eredménnyel végezte hittudományi tanulmányait, és végül teológiai doktor lett. Hazatérte (1706) után 1708-ban esztergomi kanonokká nevezték ki, gömöri főesperes lett, és elnyerte a sárvári főesperességet is. 1711-ben Keresztély Ágost bíbornok esztergomi nagypréposttá emelte. Annak körülményei eddigiekben még nem tisztáztak, hogy pontosan mikor került kapcsolatba Telekessy Istvánnal, de végül Telekessy utódjának az egri püspöki székből Erdődy Gábort választották, noha kisebb akadály felmerült a beiktatási eljárás során.⁸ Míg Rómával tárgyaltak, Erdődy egy alkalommal kíméletlenül szólalt fel az országgyűlésen, ami a király neheztelését és az előléptetés (coadjutor volt Telekessy István mellett) elmaradását vonta maga után. Így bevárták, míg a jelölt a harmincadik életévét betölti, és innentől csak idő kérdése volt, mikor kerül sor a püspökké szentelésére. A felszentelő Keresztély Ágost bíbornok, esztergomi érsek, Kollonics Zsigmond váci püspök és gróf Esterházy Imre zágrábi püspök kísérték Erdődyt tiszteletből.⁹ Az udvar népe megbámulta a püspök miseruháját – mondja Leskó József. *„Az öreg Jákob szeretett fiának, Józsefnek szép tarka ruhát csináltatott. III. Károly király magyar király a koronázáskor viselt díszöltözetét alakíttatta át szent ruhává és odaajándékozta az új püspöknek.”*¹⁰

Gróf Erdődy Gábort feltétlen Habsburg-hűség jellemezte, a királyi helytartótanács tanácsosa lett. III. Károly őszintén kedvelte a püspököt, mely tény az irgalmasrendi kórház alapító okiratában így olvasható: „...őszintén kedvelt Erdődy Gábor Antal Gróf egri püspök Monoszló és Varasd Heves és Külső Szolnok vármegyék Főispánja...”¹¹ Ő vitte Mária Terézia megkoronázása alkalmával előtte az apostoli kettőskeresztet. Ajándék gyanánt megkapta tőle a koronázási palástot, melyből a püspök nyolc részből

majd mint királyi titkár a fejedelmi oklevelek alá.” Az Erdődy birtokot (Monyorókerék) Bakócz Tamás esztergomi érsek vásárolta meg, melyet unokaöccse, Erdődy Péter örökölt.

⁵ Leskó 1933. 19. és Nagy 1858: 61–62.

⁶ Nagy 1858. 60.

⁷ Nagy 1858. 62.

⁸ Sugár 1984. 394.

⁹ Leskó 1933. 21.

¹⁰ Leskó 1933. 22.

¹¹ MNL HML. XII-2/d/20. 1.

álló egyházi ruházatot készíttetett.¹²

Erdődy Gábor püspök hatalmas egyházszerező munkát végzett: 72 plébániát vett át elődjétől, és 232 plébániát hagyott utódjára. A püspök számos templomot építtetett egyházmegyéjében: többek között Maklár, Kerecsend, Demjén, Sarud, Felnémet, Füzesabony barokk templomait. Pálos rendházat alapított Diósgyőrött és minorita rendházat Miskolcon.

Erdődy az egyházszerzés fundamentális kérdéseként kezelte az egri szeminárium ügyét, folytatta a szeminárium építését, mely munka még 1725-ben is folyt. Bevezette a szemináriumba a hitvitázást, nevéhez fűződik két szerzetesrendnek, az irgalmasoknak és a trinitáriusoknak Egerben való megalapítása.¹³

Erdődy Gábor egyházmegyéjében keményen lépett fel a protestánsokkal és kálvinistákkal szemben, általában is különösen sokat viaskodott a protestánsokkal. Leskó József úgy fogalmaz, hogy a protestánsok eldorádója volt az egri egyházmegye a 18. század második évtizedéig.¹⁴ A vehemens fellépés tehát részben érthető.

A Tisza menti térség korábban protestáns lett, a püspök tehát nagy erővel tört a Tisza-vidék katolizálására. A helytartótanács 1730-ban elrendelte, hogy az 1720 után épült református templomokat le kell rombolni. Makláron a fiatal püspök elvette a kálvinistáktól a templomot, felújíttatta és a katolikusoknak adta. Sarudon ugyanezt tette a református templommal és haranglábbal, a református lelkészt elűzte a faluból, és eltávolította a református lakosság vezető embereit.¹⁵ A protestánsokkal szemben olyan eltökéltséggel és erőteljesen lépett fel, hogy ennek híre az ország határain kívül messze is hullámot vetett.¹⁶ Német evangélikus – és részben francia hugenotta – körökben például komoly felháborodási mozgalom bontakozott ki Erdődy diszkriminatív intézkedéseivel kapcsolatosan, amiről még a korabeli sajtó is beszámolt.¹⁷

A protestánsok Debrecen város költségén Bibliát is nyomtattak, konkrétan Komáromi Csipkés György javított Szentírását 4000 példányban, melyből Lengyelországon keresztül 2884 darabot szállítottak Magyarországra. Az Egerbe került példányokat Erdődy utódként a püspöki székbe kerülő Barkóczy Ferenc elégeztette.¹⁸

Erdődy Gábor Antal egri püspök, a korabeli püspöki kar egyik meghatározó személyisége – vallja róla Joachim Bahlcke – 1721-ben, Nagyszombatban egy kis teológiai-politikai értekezést tett közzé *Opusculum theologicum, in quo quaeritur, an et qualiter possit Princeps, Magistratus, Dominus Catholicus in ditione sua retinere catholicos*¹⁹ címmel, mely példa az egyház és a politika vagy az egyház és az állam elválaszthatatlan magyarországi összekapcsolódására.

¹² Sugár 1984. 401.

¹³ Sugár 1984. 397–398.

¹⁴ Leskó 1933. 60–61.

¹⁵ Soós 1955. 24, 41, 50.

¹⁶ Die Hungarica Sammlung ... Handschriften 2015: 366, 401–402, 608–609.

¹⁷ Die Hungarica Sammlung ... Alte Drucke 2017: 368–369 (H 1122 és H 1123) és 647 (H 1976); Verók 2017: 401, 404.

¹⁸ Leskó 1933. 60–61.

¹⁹ Kollányi 1900. 326.

Az említett írásnak a porosz protestáns érzületre gyakorolt hatása elmaradhatatlan volt, a császári udvarban működő porosz követ egy példányt az írásból rögtön Berlinbe küldött, mely bizonyítékként szolgált a magyar egyházfők „militáns” viselkedésére.²⁰ Magyarországon Pálffy Miklós nádor véleménye az volt, hogy erőszakos úton egyetlen protestánst sem lehet megtérésre kényszeríteni, így a katolikus klérus megfegyverzésére ösztönözte a királyt. III. Károly ígéretet tett, hogy az evangélikusokat és reformátusokat a törvények szerint védeni fogja.²¹ A vitatott műről Ján Molnár (1790) evangélikus teológus és publicista megjegyezte, hogy azt a püspök dührohamában írta, olyan hevesen kárhoztatja a protestánsokat. Bécs reakciója sem maradt el: a főkancellár közölte az egri püspökkel, hogy fejtegetései semmi esetre sem találtak helyeslésre és saját érdekében tartózkodjon a vitairat terjesztésétől, amit a császár végül elkoboztatott.²²

Erdődy Gábor erős kézzel kezelte az egri rácok és görögök esetét is. A kereskedéssel foglalkozó gazdag rác és görög nép új templomot akart építtetni, amiben a püspök az anyaszentegyház újabb veszélyeztetését látta, és nem akarta a római katolikus egyházra nézve hátrányos terveket előmozdítani.²³ A kereskedők elűzése mellett döntött „ – mivel hogy esett értésünkre, hogy Felseges Urunk Parantsolatjából magyar országból és innen Eger városából ki kellek menni minékünk”²⁴, mely ellen tiltakozásukat fejezték ki azzal érvelvén, hogy Eger városában 25 esztendőt eltöltöttek békében, becsülettel (Nikola Ádám 1709-től lakott Egerben), és minden rájuk kivetett adót tisztességgel megfizettek.²⁵ Portékaikat nem Törökországból, hanem Németországból és Bécsből hozták, melyeket olcsón, olykor hitelben is adták. A lakosokat nem csapták be, és a püspökség „szárnyai alatt” éltek, nem pedig egy pogány országban domínium alatt – terhet és rabságot viselve. Kérik a püspöktől, hogy legalább kintlévőségeiket beszédhessék, és portékaikat eladhassák.²⁶ Erdődy Gábor az egész egyházmegyére nézve hasonló hozzáállást mutatott a rác és görög kereskedőkkel szemben, így Gyöngyös városából is ilyenféle panaszokkal fordultak az egyházfőhöz. Nehezítette a rácok és görögök helyzetét, hogy az 1734-es zsinaton szintén panasszal éltek a görög katolikus és protestáns felekezetekkel szemben. A görög katolikus papsággal szembeni vádak közé tartozott, hogy papjaik tanulatlan, durva és papi rendhez nem méltó viselkedésűek.²⁷ Erdődy Gábor utódai, Barkóczy Ferenc (1744–1761) és Eszterházy Károly (1761–1799) egri püspökök idejében sem enyhült a helyzet, sőt Eszterházy püspöksége alatt a görög

²⁰ Bahlcke 2013. 1.

²¹ Bahlcke 2013. 225.

²² Bahlcke 2013. 226.

²³ Leskó 1933. 62.

²⁴ MNL HML. XII–3/A/326. nd./327/3d. 6.

²⁵ MNL HML. XII–3/A/326. nd./327/3d. 6. „mi ezen Excellenciád városában 25 Esztendők forgásátul fogvást békével lakván senkinek rövidséget nem tévén, es ránk esett Taksánkat, és Portionkat minden esztendőben betsületessen meg fizettük az Kamarának.”

²⁶ MNL HML. XII–3/A/326. nd./327/3d. 6–7.

²⁷ Mihalik 2014. 37.

katolikus vallásúak és templomépítési szándékuk vitája a püspök és az uralkodó között is konfliktust eredményezett.²⁸

Betelepítések Erdődy Gábor idején

A kitelepítések vagy „gyomlálás” mellett Erdődy rendkívüli figyelmet szentelt a harcok és járványok tépázta egyházmegye lakosságának frissítésére és bővítésére. Német, szlovák és tót telepések érkeztek Heves megye városaiba és falvaiba. Az 1720-as évektől a megye lakosságának összetétele: magyarok és németek szlovák szórvánnyal. A németek vagy földművelő parasztok, vagy városlakó iparosok, polgárok voltak. A német parasztok és iparosok átvonuló városának Hatvan számított, ellepett városoknak pedig a következők: Eger, Gyöngyös, Heves és Hatvan.²⁹ A betelepülő szlovákok többen voltak, mint a németek, keresetforrásuk: fafeldolgozás, nyári munka és szőlőművelés.³⁰ 1720 és 1743 között szlovákok telepedtek le Tiszanána, Domoszló és Kisnána településeken, és németek költöztek Egerszalókra, Aldebrőre és Kerecsendre. 1744-ben Kerecsendet mindössze 20 család lakta, melynek mindegyike német volt.³¹

HOVÁ	MIKOR	HONNAN
Tiszanána	1720-ig	Hont, Lehota, Klenóc, Gömör, Serke, Rimaszécs, Kelemér, Hrusova, Réte, Sumjác, Jolsva, Iványi, Skáros
Domoszló	1721-től és 1739–1740	Hont, Lehota, Rimabánya, Hacsova, Zólyom, Valanka, Árva, Sztrecsana, Gömör
Kisnána	1720-ig	Gömör, Feled, Nagyrőce, Nógrád, Árva
Parád	1720-ig	Gömör, Sánkfalva, Runya
Kerecsend	1731–1739	Svábföld, Bajorország, Elzász, Rajnai kerület, Augsburg, Ulm, Rajnai Örgrofság, Frank Hercegség
Egerszalók	1731–1739	Svábföld, Bajorország, Köln, Trier, Gallia, Berlin, Brandenburg, Baden, Würzburg, Frank Hercegség, Mainz, Bajorország
Aldebrő	1743	Pomeránia

²⁸ Erről bővebben lásd Nagy 1978. 258–259.

²⁹ Bél 1968. 36. 65. és Soós 1955. 25.

³⁰ Bél 1968. 37. és Soós 1955: 20.

³¹ Soós 1955. 24–26.

Kerecsend földesuraságát az egri püspök töltötte be.³² A terület 1686 és 1731 között lakatlan pusztá volt. 1731-ben a Rajnai kerületből, Svábföldről, Elzászból származó jobbágyokat telepített be Erdődy Gábor egri püspök. 1732-ben a régi templom alapjait felhasználva építette fel az új kőtemplomot Giovanni Battista Carlone.³³

1731-ben 30 háznai család számára Erdődy használatra bocsátotta ezt a pusztát, hiszen elsődleges cél volt a puszták betelepítése római katolikusokkal. Az egri püspökök kevés esetben tekintettek el ettől, kivételt jelentett az egyházmegye távolabbi részén elhelyezkedő nyíregyházi pusztá betelepítése 1753-ban, Barkóczy Ferenc püspök idején, amikor katolikus vallású újtelepéseket nem kaptak, lutheránus vallású szlovákok ajánlkoztak fel abban az esetben, ha a püspökség szabad vallásgyakorlatot biztosít számukra, ha templom építésére engedélyt, és házépítésre épületfát kapnak. 1753 szeptemberében Szarvasról, Mezőberényből, Békéscsabáról, Tótkomlósról összeverbuválódott 400 lutheránus vallású, szabad költözési joggal felruházott gazda költözött át a nyíregyházi pusztára.³⁴

A kerecsendi pusztára 1731-ben betelepített német lakosok helyet kaptak házuk, konyhájuk és kertjük felépítéséhez, amit saját költségükön kellett megvalósítaniuk. Továbbá kijelölték számukra a parókia, az iskola és az iskolamester házának helyét. Ennek építéséhez saját erejükön kívül az uraság is segítséget biztosított.³⁵

Hasonlóképpen kijelölésre kerültek szántóföldek, kaszáló rétek, melyeket mindenkinek meg kellett művelni, és a bokroktól, tövisektől megtisztítani. A kijelölt szőlőhegyi parcellából öt esztendőre mentesültek a dézsma és a kilenced fizetése alól. Ugyanígy felmentésre kerültek egy évig az uraságnak fizetendő adók alól és szántó- illetve kaszálómunkáktól. Viszont ügyelniük kellett a szomszédságban lakó uraság fácnos kertjére, hogy marháik kárt ne tegyenek benne.³⁶

Az egyházmegye területén volt példa arra is, hogy az 1739–1740-es pestisjárvány akár egy teljes falu lakosságát kipusztította. A nyíregyházi egyházkerület Napkor nevű települése esetében mindössze 4 család maradt helyben, így a század közepén Kállay földesúr magyarokat és Badenből németeket telepített be.³⁷

Eger környékén a következő betelepítési hullámra Eszterházy Károly idejében került sor, ugyanis 1773-tól újabb német telepések költöztek be Kerecsendre, Maklárra, Kápolnára és Nagytályára.³⁸

³² Soós 1958. 75.

³³ Soós 1985. 248.

³⁴ Soós 1985. 435–437.

³⁵ MNL HML XII. 3/a 340 KK 675. 46.

³⁶ MNL HML XII. 3/a 340 KK 675. 47.

³⁷ Soós 1985. 432.

³⁸ Soós 1955. 24–26.

Az egri lakosok számának alakulása az 1704., az 1745. és az 1787. években

1704-ben a jezsuita *Historia Domus* feljegyzése szerint Eger lakossága 4000-4500 fő lehetett, az 1787-es népszámlálási adat szerint pedig 16.852 fő volt. 1745-ben Eger lakosainak száma 9450 fő, ami az 1704-esnek a duplája, és jelentős növekedés történt 1745 és 1787 között is, mely során a külvárosi részek kibővültek, és Eszterházy Károly püspöksége alatt a városfalak is lebontásra kerültek.³⁹

Az 1745-ös népszámlálási adat négy fertályt és két hóstyát (*Hofstadt*), illetve egy külvárosi részt, a Rác-külvárost említi. Legtöbben, 1839 fő a „belvárosban”, az első fertályban laktak, legkevesebb lakosa (1039 fő) pedig ekkor még a Rác külvárosnak volt.⁴⁰

Első fertály	1839
Második fertály	1461
Harmadik fertály	1536
Negyedik fertály	1271
Maklári Hóstya	1127
Hatvani Hóstya	1171
Suburbium Raseiameum	1039
Összesen (1745)	9444

Az iparosok száma is folyamatosan növekedett már a 18. század elejétől, aminek a következményeként újjáalakult a céhrendszer. 1695-ben létrejött a csizmadiacéh, 1701-ben a szűcsök és a mészárosok, 1702-ben a kőművesek, 1703-ban a bodnárok hozták létre szervezetüket.⁴¹ A Heves Megyei Levéltár a szabó- és csizmadiacéh működésének szabályzatait őrzi Erdődy Gábor időszakából, az 1736-os évből.⁴²

³⁹ MNL HML. XII-3/A/320. 1745. és Nagy 1978: 178, 205, 207.

⁴⁰ MNL HML. XII-3/A/320. 202, 213, 224, 231, 241, 250, 260.

⁴¹ Nagy 1978. 215.

⁴² MNL HML. XII-3/A/319. Fasc J. 227. 84–87. és 100–103.

Erdődy szociális tevékenysége

A Rákóczi-szabadságharc és az 1709 és 1710-ben pusztító pestisjárvány erre a vidékre is súlyosan rányomta bélyegét. Egerben és környékén sokan estek áldozatul a fertőző betegségnek. Az egri lakosok két fogadalmi kápolnát építtettek: az egyiket a Szentháromság, a másikat a pestistől oltalmazó védőszentek (Szent Rókus, Szent Rozália és Szent Sebestyén) tiszteletére. Telekessy István püspök a kápolnák megépítését bőkezűen támogatta. Utóda, Erdődy Gábor 1717-ben a Szentháromság kápolnát a trinitárius szerzetesekre bízta.⁴³

A püspök szívügyének tekintette a betegek ápolását, felállította a betegápoló irgalmasrend kolostorát és kórházát. A kórteremben rácsozott, drága ágyak voltak, tiszta ruha és jó étkezés járt minden betegnek. Erdődy a betegek ápolásából is kivette részét, a kórházban berendeztetett magának egy fogadó- és egy lakószobát. Az épületben elkülönített részt alakíttatott ki a püspök az elmebetegeknek, a dühöngők részére elkülönített zárkákkal.⁴⁴ Magyarországon még a 19. század elején is börtönbe zárták a mentális zavarokban szenvedőket, ahol az elítéltek között sínylődtek egészen halálukig. Mikor nem bírtak velük, gyógymódként ütötték-verték őket. Az irgalmas szerzetesrend kórházaiban nem alkalmaztak testi fenyítést, szelíd, jóságos bánásmóddal igyekeztek kezelni az elmebajban szenvedőket, és fontosnak tartották a betegségek kezelésén túl a szegények és betegek „boldogítását”.⁴⁵ Az ápoltakra éjjel is felügyeltek. Arra törekedtek, hogy foglalkoztassák őket, és fejlesszék képességeiket: például zenélni, hangszeren játszani tanították őket, és volt számukra egy kert, ahova kimehettek.⁴⁶

Magyarországon pestisjárvány pusztított 1709–1710 és 1739–1742 között, mely Egerben és környékén is komoly veszteségeket okozott. A korabeli orvostudomány fejletlensége következtében az orvosok nem tudtak hatásosan fellépni az ilyen járványos betegségek ellen. Kisebb betegségeket, keléseket, fekélyeket azonban hatékonyan el tudtak látni. Erdődy sürgette a városi orvosi állás szervezését, melyet az előljáróság meg is szavazott. Az első orvos, aki bizonyítottan külföldi orvosi egyetemen végzett, Markhot Ferenc volt. 1758-ban választották meg városi orvossá, és ezt a tisztséget 1780-ig viselte.⁴⁷

⁴³ Lipp 2012. 13–14.

⁴⁴ Bél 1968. 56–57.

⁴⁵ MNL HML. XII– 6/44. 6.

⁴⁶ Lipp 2012. 12.

⁴⁷ Nagy 1978. 233–234.

Az egri kórház megalapítása

1726. október 8-án különféle kegyes célokból és indítóokokból, Erdődy Gábor Eger püspöki városban az egri káptalan beleegyezésével és hozzájárulásával megalapította és saját költségen (3000 forint) megvásárolta a Szent Józsefről nevezett templomot, valamint az ennek tőszomszédságában levő Beneki-féle elhagyatott ház belső telkét.⁴⁸ A Szent János rendű irgalmas testvérek újonnan építendő rendháza részére szánt telek a városban, a folyón túli részen, „nőági nemesek házai szomszédságában”, Hágén Konrád és Nikos János háza között lévő utca közvetlen szomszédságában feküdt.⁴⁹ A rendház helyéül kijelölt beltelek ettől az időtől mindenféle úrbéri tehertől, földesúri évi járuléktól, taksától, országos adófizetéstől és a többi közös vagy polgári költségektől mentesült.⁵⁰ Az Irgalmas Testvérek Szent Rendjének tagjai példás életükkel és jámborságukkal különféle kegyeletes és szent okokból, főleg a szegények iránt megnyilvánuló felebaráti szeretetükkel hívtak Egerbe és a környéken élő nagyszámú szegény lakos vigaszára, a betegek ápolására⁵¹ és „kimagyarázhatatlan” boldogítására.⁵²

A betegek gyógyítása 1727 tavaszán kezdődött meg, és addig, míg a kórház felépült, Erdődy a püspöki palotában két szobát biztosított az irgalmas szerzeteseknek és a kórház céljára.⁵³ A püspöki rezidencia főbejáratának jelmondata „*Non sibi, sed aliis*” (Nem magának, hanem másoknak) is azt a törekvést fejezi ki, hogy az egri főpásztor odaadó szociális tevékenységet kívánt folytatni, és több ezer ember orvosi ellátásáról szándékozott gondoskodni.⁵⁴

Erdődy Gábor egyik magánlevele is bizonyítja, hogy szíven viselte a polgárok egészségét, és a korszak szellemiségének és hitbéli meggyőződésének megfelelő „életmód-tanácsokkal” látta el őket. „*Minthogy ugy esset értésemre, hogy maid Kevés ház vagyon Egerben, á Kiben beteg nem találkoznak, talán ugy lehet, hogy ezen Sok betegségheteket egyedül csak az Gyümölcs és Sok Dinye okozza, Kívánván ezért Attjai gondvisselésemtől, melyel visseltetem ezen Városhoz intenem Kegyelmeteket, hogy inkább az gyümölcsnek bé hozássát és az Piaczon való árultatássát váltsa meg, hogy Sem ételétül anyi számos Ember szemvedgyén.*” Isten éltesse Sokáig ép egésségben Kegyelmeteket Pozsony, 16 aug 1728”⁵⁵

⁴⁸ MNL HML. XII-6 /44. 2.

⁴⁹ MNL HML. XII-6 /44. 7.

⁵⁰ MNL HML. XII-6 /44. 3.

⁵¹ MNL HML. XII-6 /44. 3-4. „Az Irgalmas Testvérek Szent Rendje különféle kegyeletes és legszentebb okokból, főleg pedig azok példás élete, nagy jámborsága a felebaráti szeretetben különösen a szegények iránt, valamint az ő Intézetökben a betegek iránt való buzgólkodása tekintetéből, melynek gyakorlására még egyrészt ezen Eger városában s a körülfekvő helyeken lakó szegények nagy száma folytán bő alkalmok nyílik, másrészt pedig ez által a Haza java, s a lakosok nem csekély vigaszáról gondoskodva lenni.”

⁵² MNL HML. XII-6 /44. 6.

⁵³ Nagy 1978. 234.

⁵⁴ Lipp 2012. 15. és Sugár 1984. 397.

⁵⁵ MNL HML. V-1/d-3 Misc. 26. 1728.

Viszont a betegek számára megfelelő mennyiségű borjúhús ellátását biztosította a mészárosokkal kötött 1729-es szerződés, mely előírja, hogy egész esztendő alatt a tisztelendő „*Frater Misericordiánusoknál*” fekvő betegek részére a mészárosok minden héten elégséges borjúhúst kötelesek vágni. „... oly szorgalmatos gongyok legyen hogy nem csak az Meltosagos úr eö Excellentiája itt letiben, hanem Egész Esztendő által leginkább az Tisztelendő Frater Misericordiánusoknál fekvő betegekre nézveis minden heten elégséges borjú húst vágni tartozni fognak.”⁵⁶

Erdődy Gábor püspöksége idejére, 1739–1742 közé esett az utolsó pusztító pestisjárvány is. A korábbiakban már látható volt, hogy az egészségügyi ellátás ebben az időben hasonló súlyos betegségek kezelésére még nem volt felkészülve. Ilyen esetben a hit, az imádság és egy szent ígélet a felnemeti templom felépítésére fontos szerepet kapott, melyről Englmajer Sámuel is megemlékezett Erdődy Gábor tiszteletére 1745. december 1-jén mondott gyászbeszédében.⁵⁷

Erdődy Gábor egyházszerző tevékenységének alapjai

Az egri egyházmegye hatalmas mérete, így a nagy földrajzi távolságok miatt az esperesek nagyon messze éltek a plébániáktól 1734 előtt. Az 1734-es egri zsinat után új esperesi kerületek kialakítása került sor, melyek Újhely, Sókút és Bodrogló voltak.⁵⁸

Az óriási távolságok miatt az esperesek nem tudták a papok munkáját ellenőrizni, több helyen megkérdőjelezhető volt a plébánosok viselkedése és a katekizmus oktatása. Az 1734-es zsinat határozatot hozott a lelkipásztorok kötelességeiről és a viselkedési szabályokról: a lelkész közösségével szemben legyen nyájas, ne hirtelen haragú és türelmetlen. Híveivel ne legyen túl bizalmas, de túl távolságtartó és kemény se. Mindenkivel viselkedjen szeretetteljesen és szelíden, továbbá legyen önmegtartóztató és mértékletes; „jó pásztor, aki a nyáját jól ismeri”.⁵⁹

A katekizmus oktatásáról is döntés született: a szülő tanítsa meg a gyereket a Tízparancsolatra, a keresztségére és a főimádságokra. A Foglár György vikárius⁶⁰ által elrendelt esperesi vizitáció felfedte, hogy számos helyen hiányoztak az iskolamesterek, akik az ifjúságot taníthatják. Ennek oka a nem megfelelő lakhatási körülményekben és a fizetés elmaradásában keresendő. A zsinat ugyanakkor azt is kimondta, hogy az

⁵⁶ MNL HML. XII–3/a/317. Fasc. E. 186. d. 156.

⁵⁷ Englmajer Sámuel 1747. 25–26. „...az ez előtt hat esztendővel Egren környös-körül szörnyen pusztító Dög-halált ahitatos könyörgésével, és Istennek a' Fel Németi Templom fel-építése éránt tett fogadásával Eger várostúl el távoztatván...”

⁵⁸ Mihalik 2014. 30.

⁵⁹ Mihalik 2014. 32.

⁶⁰ Erdődy Gábor Pozsonyban tartózkodott az 1734-es zsinat idején, a zsinat Foglár György vikárius elnöklése mellett gyűlt össze. Az akkori áradások miatt mindössze 23-an tudtak jelen lenni.

iskolamester a plébánosnak tartozik engedelmességgel. Erdődy alatt megszilárdult a színvonalas papképzés, megszilárdultak a Telekessy által alapított szeminárium (1700, ill. 1705) keretei. A jezsuita atyák az erkölcsstan mellett apologetikát (hitvédelem) is tanítottak. 1721-ben megindultak a szeminárium épületének építkezései.⁶¹

A *theologia moralis (casus conscientiae)* az első tantárgy az egri hittudományi főiskolán. A jobb tehetségű jezsuita tanulók képesek voltak a nehéz bölcseleti és teológiai tárgyakat elsajátítani. A *casus conscientiae* tárgy oktatását 1704-ben kezdte meg Székely Ferenc. Amikor Székely 1704-ben megkezdte előadásait, tanítványai még abban az évben elvégezték a tananyagot, pappá szentelték őket, és kikerültek a plébániákra. Kezdetben tehát egy évig sem tartott a képzés. Sok helyen nem volt pap, licentius töltötte be a plébános helyét, tehát egyre nagyobb szükség mutatkozott a papok iránt, képzésükre nem lehetett sok időt elvesztegetni. Később, 1718-tól a teológiai képzés két évre bővült: a casuista tanár felkészülését két év alatt teljesítette. Az 1725/26-os tanévtől viszont már bevezették a hároméves teológiai képzést, az ekkor beiratkozó növendékek csak 1728-ban végeztek. A képzés ezen időtartama 1754-ig megmaradt. (1754-ben Barkóczy Ferenc átszervezi az egri hittani főiskolát).⁶²

Erdődy Gábor minden tevékenységét átszötte a római katolikus hit megszilárdítására tett törekvése egyházmegyéjében, és hívei szellemi, erkölcsi nevelése. Még a céhszabályzatokban is benne foglaltatott az egyháznak járó kötelező penzum. A szabók, csizmadiák és más céhbeli mesterek és legények egyaránt kötelesek voltak minden vásár- és ünnepnapon a templomban megjelenni és az úrnapi körmeneten ájtatosan részt venni. Ennek a feladatnak és a húsvéti gyónásnak az elmulasztása 1-1 forint büntetés megfizetését vonta maga után.⁶³

Az egyház belső reformjai, a hívek szellemi, ideológiai nevelése és szociális támogatása mellett a püspök jelentős egyházi építkezésekbe is kezdett. Egyházmegyeszerte sorban épültek a templomok: Eger, Maklár, Kerecsend, Demjén, Sarud, Felnémet, Füzesabony barokk templomai és az egri püspöki palota 1715 és 1732 között. A palota 18. századi állapotáról Bél Mátyás részletes leírást készített. „*Leginkább a püspöki rezidencia emeli jelentős mértékben a város szépségét*”⁶⁴ – ezek Bél szavai Heves megye 1730 és 1735 közötti állapotának bemutatásakor. Továbbá a leírásból megtudhatjuk, hogyan nézett ki pontosan a Giovanni Battista Carlone által épített püspöki palota.

A palota a város fölé épített emelkedőn épült, pontosan a nagytemplom (ahogy az egriek nevezik) és a papnevelde között. Az épület földszintjén helyezkedtek el a lakószobák, az éléskamrák, melegítő- és hűtőhelyiségek, jégverem, az emeleten a fogadószobák, középen a nagy tanácskozóterem elegáns előcsarnokkal, és az előcsarnoktól jobbra volt a püspök lakosztálya. Voltak még az épületben tető alá bújtatott padlásszobák is, ezekből alakították ki a vendégszobákat.⁶⁵

⁶¹ Mihalik 2014. 32–33.

⁶² Bozsik 1910. 75, 79, 83–85.

⁶³ MNL HML. XII. 3/A/319. Fasc J. 227. 84–87. és 100–103.

⁶⁴ Bél 1968. 58.

⁶⁵ Bél 1968. 58–60.

A palota további érdekessége a hozzá kapcsolódó kert, melynek tervrajzát szintén Carlone készítette el. A barokk paloták pompájához hozzátartozott egy egzotikus kert is. A kert mind a négy sarkában volt egy-egy madárház, egyikbe gerléket, másikba vadgalambokat, a harmadikba fenyőrigókat, gémekeket, szárcsákat, a negyedikbe pedig (ez a kert közepén volt) fácánokat telepítettek. A madárházak színe zöld volt, és erre még ráfestették az egyes madárfajokat a maguk színességében.⁶⁶

Az épülő város

A 17–18. századi magyar főpapság kiformalásában kulcsszerepet töltött be a *Collegium Germanicum et Hungaricum*. Alumnusai közül sokkal nagyobb számban kerültek ki később főpapok, mint a magyarországiak közül. Ezt a tényt pontos számok igazolták: 1637–1799 között 10 esztergomi érsek közül 6, 16 egri érsek közül 12 volt a Germanicum–Hungaricum egykori növendéke, akiknek későbbi magyarországi tevékenységét nagyban befolyásolták a római tanulmányok és kulturális élmények. A római egyetemi évek varázsa tette lehetővé, hogy a *Collegium* volt diákjai számára az itáliai egyházi és világi arisztokrácia kulturális és művészeti szokásai – a palotákat, templomokat, könyvtárakat, múzeumokat létrehozó tevékenysége – váltak követendő példává. A kiművelt alumnusok hazájukba visszatérve, az itáliai benyomásokat követve igyekeztek berendezni saját püspöki és hercegi udvaraikat, könyveket gyűjteni, külföldről, főként Itáliából művészeket: építészeket, festőket, zenészeket hívatni; itthon színházakat alapítani, pártolni az írókat, költőket, és továbbra is támogatni a tehetséges fiatalok itáliai stúdiumait.⁶⁷

A 18. századot négy nagy püspök korszakának, az egri barokk kiépülésének időszakaként szokták jellemezni, amit Telekessy elkezdett, azt Erdődy Gábor, Barkóczy Ferenc és Eszterházy Károly teljesítette ki a tervszerűség és folyamatosság jegyében. Ha nem így történt volna, aligha válhatott volna a város az újabb századfordulóra szellemi központtá, iskolavárossá, művészeti látványossággá – hangsúlyozza Bitskey István a 18. századi Eger kapcsán. A „*Collegio Romano*” jezsuita professzorai, az örök város műemlékei, templomai, bibliotékái, teátrumai, fényes ünnepei és egyházi ceremóniái természetes módon egy életre meghatározták az ott nevelkedő fiatal papok mentalitását. Az már viszont személyiségfüggő volt, hogy kire mi hatott erőteljesebben.⁶⁸

Erdődy Gábor római tanulmányai alatt megismerte az itáliai kertkultúrát, nyilvánvalóan nagy hatással voltak rá a Belvedere-udvar, a Villa D’Este és a Villa Borghese parkjai, a római kertkultúra gyöngyszemei, melyek ott lebeghettek a főpap

⁶⁶ Bél 1968. 61–62.

⁶⁷ Sárközy 1993. 866.

⁶⁸ Bitskey 1999. 66–67.

szemei előtt az egri létesítmények megtervezésekor.⁶⁹ A püspöki palota impozáns kertje mellett Eger déli városrészében Erdődy püspök nagy gonddal és tekintélyes költséggel kertet létesített, melynek első szakasza konyhakert volt. A bejáratnál fügefa, jobbról mandula, szilva és almafák, majd újra szilva, körte és almafák sorakoztak. Középpütt törpefák, díszcserjék és élő sövény volt.

A második szakasz az őzek vadaskertje: itt teknősbéka-tenyésztés céljára egy négyzet alakú mesterséges dombot építettek a tetején zöld pázsitból 4 bástyaszerű sarokkal. A teknősbékatanánt vizet telített mesterséges árok vette körül. Az árokba az Eger-patak szolgáltatja a vizet. Ez a patakmeder választotta el az őzek vadaskertjét a virágos-, gyümölcsös- és veteményes kertetől.

A kert harmadik szakasza a vörös, fekete és fehér dāmavadak kertje, a negyedik szakasz pedig a szarvasok vadaskertje, mely délről határolta a konyhakertet.⁷⁰ A vadaspark látható volt az egykori püspöki palotából, melynek gróf Erdődy Gábor Antal volt az első lakója.

A városban viszont az idilli kertkultúrával szemben megjelent a seregek dúlta és az Eger-patak áradásai rongálta várfalak és a lepusztult lakóházak látványa, melyről így emlékezett meg Bél Mátyás 1730-as egri látogatása során: Régen kettős fallal kerítették a várost, melynek hossza 2500 lépés volt. Három kapu metszi a városfalat, a délnyugati Hatvani-, a délkeleti Maklári- és az északi Rác-kapu. A kapuk közötti városfalak az idő és az Eger-patak pusztító áradásainak során megrongálódtak, és a lakosság az omlások okozta nyílásokon közlekedett a városparancsnok tilalma ellenére.⁷¹

A városfalakkal kapcsolatos problémát a Heves Megyei Levéltárban lévő Erdődy-magánlevelezés is megőrizte, miszerint az egri parancsnok zaklatta a városlakókat, mert nem a kapukon, hanem a leroskadt kőfalakon jártak át. A lakosokat ezért időnként munkára hajtották, és verést is kaptak.⁷² A püspökhöz fordultak panasszal, aki az egriek védelmére kelt, és állást foglalt az ügyben: senki nem tiltotta meg a szabad ki- s bejárást, ilyen tilalomról addig nem volt szó. Továbbá a városfalak felépítésére nem áll rendelkezésre sem pénz, sem engedély, és ha a parancsnok úrnak ez nem tetszik, forduljon pénzügyekben a Hadi Tanácshoz.⁷³

A városfalakhoz hasonlóan a városban lévő házak is mindenütt az öregség, az elhanyagoltság benyomását keltették.⁷⁴ Még csak ekkor kezdett kiépülni a belváros, felépült az Eger-patak hídja (1730–1731), és elkezdték építeni az impozáns barokk polgárházakat, mint pl. Herner serfőző mester házát a patak partján. Erdődy idejében

⁶⁹ Bitskey 2013. 113.

⁷⁰ Bél 1968. 47–49.

⁷¹ Bél 1968. 52.

⁷² MNL HML. V–1/d–3 Misc. 26. 1730. „Valóban kedvetlenül értem Kegyelmetek Leveliből, miképpen ujonnan Egri Commendans Uram ott való lakosokat fogattatja, veretteti, dologra haitja egyedül azért, hogy addig se nyilván se egyéb módon nem tilalmazott Trinitáriussok klastroma felé szolgáló leroskatt kőfalakon által járnak, seőt nem csak a táján lévő, de akár hol az város körül vonaltató düledezett bástya falait abszolúté az várostul fel építtetni kíványa.”

⁷³ MNL HML. V–1/d–3 Misc. 26. 1730.

⁷⁴ Bél 1968. 53.

a város mind külső képét, mind szellemiségét tekintve a gyarapodás útját járta – fogalmazott Bitskey István.⁷⁵

Összegzés

A korábbi viszontagságos idők (végvári harcok, török időszak, Rákóczi-szabadságharc) után Eger városa is a fejlődés útjára lépett, ismét püspöki székhely lett, mely elsőként gróf Erdődy Gábor Antal püspöksége alatt (1715–1744) indulhatott újra virágzásnak. Mint a 18. század vezető magyar teológusai, Erdődy Gábor is a római *Collegium Germanicum et Hungaricum* alumnusa volt, aki tanulmányait befejezve – a korszak fiatal papjaihoz hasonlóan – hazatérése után rövidesen magas főpapi beosztásban (esztergomi nagyprépost, majd egri megyéspüspök) tevékenykedett tovább. A *Collegium* volt hallgatói Itáliából magukkal hozták az európai kultúrát, megismerték az itáliai művészetet, a kor tudományos ismereteit, elsajátították az ottani irodalmat, és hazatérve megszerzett tudásukkal gazdagították az egyházmegyét, és hozzáálltak egy magasabb szintű papképzés alapjainak lerakásához, illetve a polgári kultúra nyilvánosságának megteremtéséhez.

A 18. századi Eger arculatát három nagy püspök tevékenysége fémjelzi.⁷⁶ Erdődy Gábornak jutott az alapozásnak, a gyomlálásnak, plántálásnak és építésnek a teljes feladata, melynek fejlesztése és felvirágoztatása Barkóczy Ferenc (irodalom, művelődés, rokokó művészet) és Eszterházy Károly (oktatás, művelődés, építészet, nyomdászat)⁷⁷ nevéhez köthető.

Erdődy Gábor Antal egri püspök teljes munkássága leginkább két szóval jellemezhető: a szellemi és az anyagi gyarapodással. Erdődy püspök érdemeit Englmajer Sámuel 1745. december elseji gyászbeszédében ezekkel a szavakkal összegzi:

„Hazájának nem annyira édes Fia, mint erős Oszlopa: Nemes Vármegyéjének nem annyira Fő-Ispánya, mint Édes Attya: Tekintetes Káptolmánnak ’s Püspökségének nem annyira oktató Pásztor a ’s Elő-járója, mint Őrző-Angyala: Eger városának nem annyira Földes-Ura, mint Szabadítója ’s Meg-újítója: Az ahitatos Szerzeteseknek nem annyira jó-tevő Fundátora ’s oltalmazó Védelmezője, mint sokaknak csudájára szűnet nélkül való

⁷⁵ Bitskey 2013. 115.

⁷⁶ Bitskey István *Az egri egyházmegye szerepe a régió művelődésében* (1999) című művében a 18. századot négy nagy püspök korszakának nevezi. A püspökök sorában Telekessy István volt az első, akinek a fundátor szerep jutott, viszont megkezdett tevékenységét Erdődy Gábor teljesítette be, hiszen a Rákóczi-szabadságharc és a sajnálatos 1709–1710-es pestisjárvány a Telekessy által megkezdett munka beteljesítését nehezítette, így Erdődy Gábor fejezte be az alapok lerakását, amit Barkóczy Ferenc és Eszterházy Károly tudott később felvirágoztatni és tökéletesíteni.

⁷⁷ Az oktatás, a művelődés és a nyomdászat összefonódását jól mutatja Barkóczy és Eszterházy korában az alábbi, a történeti kutatások szempontjából is sokrétűen kiaknázható bibliográfia: Mizera – Nagy – Verók 2017. (Kulturális örökség; 7/1).

*nagy Tisztelője lett 's úgy tündöklött legyen az Isten' Templomába, hogy maga világosságát másoknak is költsön adná... Omnibus omnia factus est, ut omnes faceret salvos.*⁷⁸

HIVATKOZOTT SZAKIRODALOM:

- Bahlcke, Joachim 2013: *A magyar püspöki kar és a Habsburg Monarchia. Együttműködéstől a konfrontációig (1686–1790)*. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség (METEM) Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, Budapest, 1, 225–226.
- Bél Mátyás (fordította és magyarázatokkal ellátta: Soós Imre) 1968: *Heves megye ismeretése 1730–1735*. Eger, 36–37, 47–49, 52–53, 56–57, 58–62, 65.
- Bitskey István 1999: Az egri egyházmegye szerepe a régió művelődésében 1687–1848. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, Regnum 1999/1–2. 65–74.
- Bitskey István 2013: „Kis Róma” vagy „magyar Athén” In: Historia Litteratura 29. Religió, stúdium, literatúra. *Tanulmányok a régi magyarországi irodalmi műveltségről*. Universitas Kiadó, Budapest, 113, 115.
- Bozsik Pál 1910: *Az egri papnevelés története a XVIII. században 1780-ig*. Eger, 75, 79, 83–85.
- Fraknoi Vilmos 1899: *Erdődi Bakócz Tamás élete* (Magyar Történeti Életrajzok) Budapest, 1–2.
- Die Hungarica Sammlung der Franckeschen Stiftungen zu Halle. Teil 2A–2B: Handschriften.* Herausgegeben von Brigitte Klosterberg und István Monok. Bearbeitet von Zoltán Csepregi. Budapest: MTA Könyvtár és Információs Központ, 2015. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez = Materialien zur Geschichte der Geistesströmungen des 16.–18. Jahrhunderts in Ungarn; 39/1–2).
- Die Hungarica Sammlung der Franckeschen Stiftungen zu Halle. Alte Drucke 1495–1800. I–II.* Herausgegeben von Brigitte Klosterberg und István Monok. Bearbeitet von Attila Verók. Budapest: MTA Könyvtár és Információs Központ, 2017. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez = Materialien zur Geschichte der Geistesströmungen des 16.–18. Jahrhunderts in Ungarn; 40/1–2).
- Kollányi Ferencz 1900: *Esztergomi kanonokok 1100–1900*. Buzárovits Gusztáv Könyvnyomdája, Esztergom, 326.
- Leskó József 1933: Részletek Gróf Erdődy Gábor életéből. *Egri Egyházmegyei Közlöny* Eger, 1933. február 15. 19–22.
- Leskó József 1933: A „hatalmas Gábor”. *Egri Egyházmegyei Közlöny* Eger, 60–62.

⁷⁸ Englmajer Sámuel 1747. 28.

- Lipp Mónika Mária 2012: *Az egri irgalmasrendi kolostor, templom és kórház 18. századi berendezése* (PhD-disszertáció) 12–15.
- Mihalik Béla Vilmos 2014: Erdődy Gábor Antal egri püspök egyházszervező tevékenysége az 1734. évi egri egyházi zsinat tükrében. In: *Az Egri Főegyházmegye Sematizmusa*, 30–33, 37.
- Mizera Tamás – Nagy Andor – Verók Attila: *A könyvkiadó egri Líceum. Történet és kiadványjegyzék I. 1755–1852*. Budapest–Eger: Kossuth Kiadó–Eszterházy Károly Egyetem, 2017. (Kulturális örökség; 7/1).
- Nagy Iván 1958: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. Pest, 60–62.
- Nagy József 1978: *Eger története*. Gondolat, Budapest, 215, 233–234, 258–259.
- Sárközy Péter 1993: Magyarok Rómában. Róma szerepe a 18. századi magyar kulturális megújulásban. In: *Régi és új peregrináció Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon II*. Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság–Scriptum Kft. Budapest–Szeged, 865–875.
- Soós Imre 1955: *Heves megye benépesülése a török hódoltság után*. Eger, Heves Megyei Füzetek 3. 20, 24–26, 41, 50.
- Soós Imre 1958: *A jobbágyföld sorsa Heves megyében a XVIII. században*. Egri Dobó István Múzeum, 75.
- Soós Imre 1985: *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése*. Szent István Társulat, 248. 432, 435–437.
- Sugár István 1984: *Az egri püspökök története*. Szent István Társulat Az Apostoli Szent-szék Könyvkiadója, Budapest, 394, 397–398, 401.
- Verók Attila: *Egri emlékek egy német történeti gyűjteményből. Válogatás a hallei Franckesche Stiftungen hungarikumaiból*. In: H. Szilasi Ágota – Várkonyi Péter – Bujdosné Pap Györgyi – Császi Irén (Szerk.): *AGRIA L*. Eger: Dobó István Vármúzeum – Eszterházy Károly Egyetem, 2017. (Annales Musei Agriensis = Az egri Dobó István Vármúzeum évkönyve; 50). 397–412.

FORRÁSOK:

- MNL HML. XII-2/d/20. Eger városa ügyeinek rövid ismertetése, szerkeszté csikzsögöti Csiky Sándor, mint szab. Eger városának ügyviselője, 1–2, 7.
- MNL HML. XII. 3/a/320 nd. Egri polgárok összeírása 1745. 202, 213, 224, 231, 241, 250, 260.
- MNL HML. XII. 3/a /340 KK 675. 46–47. 1731.
- MNL HML. XII 3/a/326. nd./327/3d. Görög kereskedők instanciája 6–7.
- MNL HML. XII 3/a/319. Fasc J. 227. Szabó és Csizmadia cég 1736. 84–87. és 100–103.
- MNL HML. XII-6/44. Egri irgalmas rendház iratai – az Egri Rendház alapító levelének másolata. Eger, 1881. május 2. 1–7.
- MNL HML. XII-3/a/317. Fasc. E. 186. d. 156. 1729.
- MNL HML. V-1/d-3 Misc. 26. Erdődy Antal Gábor egri püspök az egri tanácshoz a város különféle ügyeiben intézett magánlevelei. Pozsony, 16 aug. 1728.
- MNL HML. V-1/d-3 Misc. 26. Erdődy Antal Gábor egri püspök az egri tanácshoz a város különféle ügyeiben intézett magánlevelei. 1730.
- Englmajer Sámuel 1747: Isten egri temploma fényes napjának (Erdődy Gábor egri püspök) halálos lehanyatlása után megörökösített dicsőséges emlékezete. Nyomtatta: Budán, Veronika Nottensteinné özvegynél, 25–26, 28.